

Секція С3 Міжнародні відносини	
УДК 327.56:355.01(4-11:477)	
DOI	
Дата першого надходження статті до видання	02.06.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування	19.07.2026
Дата публікації/оприлюднення	05.08.2026

Трансформація Східноєвропейського регіонального комплексу безпеки: роль України в умовах російської агресії

Опанасенко Олег Анатолійович

аспірант, Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя,
м. Ніжин, Україна

e-mail: Opanasenkooleg15@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0000-2925-335X>

Анотація. У статті розкрито закономірності трансформації Східноєвропейського регіонального комплексу безпеки під впливом повномасштабної російської агресії та обґрунтовано зміну ролі України від переважно об'єкта зовнішніх гарантій до системоутворювального суб'єкта регіонального стримування. Мета дослідження полягала в побудові інтегрованої моделі цієї трансформації з урахуванням теорії регіональних комплексів безпеки, сек'юритизаційного підходу, неореалізму та конструктивізму. Методологічну основу становили системний, структурно-функціональний, інституційний, порівняльний, геополітичний, контент-аналітичний і сценарний методи; емпіричну базу сформовано з офіційних документів НАТО, Європейського Союзу й України, статистики SIPRI та НАТО щодо оборонних видатків, матеріалів Ukraine Support Tracker і рецензованих публікацій 2016–2025 років. У результатах запропоновано чотирикомпонентну модель трансформації комплексу: загрозову конденсацію навколо російського ревізіонізму, інституційне ущільнення східного й північного флангів НАТО, функціональне посилення Чорноморського й Балтійського субрегіонів та перехід України до ролі вузлового актора, який акумулює та поширює бойовий досвід, утримує лінію стримування й формує порядок денний довгострокових гарантій. Кількісно-якісне кодування стратегічних документів засвідчило зростання інтенсивності конфронтаційної конфігурації з 1,3 до 2,8 бала за чотирирівневою шкалою (0–3), а середня оцінка суб'єктності України підвищилася з 1,2 до 2,9 бала. Наукова новизна полягає в уточненні класичної теорії регіональних комплексів безпеки для умов тривалої високоінтенсивної війни та запровадженні категорії «системоутворювальна оборонна суб'єктність України». Практичне значення результатів полягає в можливості їх застосування для стратегічного планування повоєнних гарантій безпеки, узгодження політики України з НАТО та ЄС, а також для аналітичного супроводу переговорних позицій щодо нової європейської безпекової архітектури.

Ключові слова: сек'юритизація, стримування, НАТО, Європейський Союз, Чорноморський простір, Балтійський фланг, стратегічна культура, гарантії, ревізіонізм, стійкість.

Transformation of the Eastern European Regional Security Complex: Ukraine amid Russian Aggression

Oleg Opanasenko,

PhD Student, Mykola Gogol State University of Nizhyn,
Nizhyn, Ukraine

e-mail: Opanasenkooleg15@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0000-2925-335X>

Abstract. The article explains the patterns of transformation of the Eastern European regional security complex under the impact of Russia's full-scale aggression and substantiates the shift in Ukraine's role from a predominantly security-receiving state to a system-forming actor of regional deterrence. The purpose of the study was to construct an integrated model of this transformation by combining regional security complex theory, securitization theory, neorealism and constructivism. The methodological framework included systemic, structural-functional, institutional, comparative, geopolitical, content-analytical and scenario methods. The empirical base comprised official documents of NATO, the European Union and Ukraine, SIPRI and NATO defence expenditure data, the Ukraine Support Tracker and peer-reviewed publications from 2016–2025, supplemented by foundational theoretical works. The results propose a four-component transformation model: condensation of threat perceptions around Russian revisionism, institutional densification of NATO's eastern and northern flanks, functional strengthening of the Black Sea and Baltic subregions, and Ukraine's transition to a nodal actor that produces verified combat knowledge, holds the line of deterrence and shapes the agenda of long-term security guarantees. Qualitative-quantitative coding of strategic documents demonstrated an increase in the intensity of the confrontational configuration from 1.3 to 2.8 points on a four-level scale (0–3), while the average assessment of Ukraine's subjectivity rose from 1.2 to 2.9 points. The scientific novelty lies in adapting the classical theory of regional security complexes to the conditions of a prolonged high-intensity interstate war and in introducing the category of Ukraine's system-forming defence subjectivity. The practical significance of the findings is their applicability to post-war security planning, coordination of Ukraine's policy with NATO and the EU, and analytical support for negotiation positions concerning the future European security architecture. The proposed model can also be used for teaching regional security studies and for scenario-based policy analysis in Eastern Europe.

Keywords: securitization, deterrence, NATO, European Union, Black Sea area, Baltic flank, strategic culture, guarantees, revisionism, resilience.

Вступ

Актуальність проблеми. Повномасштабна російська агресія проти України перетворила Східну Європу з простору міжінституційного балансування на центральний вузол європейської безпекової кризи. Для теорії міжнародних відносин це означає не лише появу нового емпіричного матеріалу, а й необхідність уточнення категорій, якими описується регіональний рівень безпеки. Класична теорія регіональних комплексів безпеки пояснює, що взаємозалежність загроз найінтенсивніше проявляється не на глобальному, а на регіональному рівні, де географічна близькість, історичні образи й патерни дружби або ворожнечі формують відносно стійкі конфігурації [1, с. 44]. Проте ця модель була сформована для постбіполярного середовища, у якому зміна кордонів силою розглядалася радше як виняток, ніж як центральна умова системної динаміки.

Після 24 лютого 2022 року саме Східноєвропейський регіональний комплекс безпеки став простором, де локалізована за театром воєнних дій війна створила наслідки для Балтійського моря, Чорноморського басейну, оборонної політики Європейського Союзу, східного флангу НАТО та глобальних режимів контролю над озброєннями. Теорія сек'юритизації допомагає пояснити, чому воєнна загроза набуває політичної сили лише тоді, коли вона визнається релевантною аудиторією й переводиться в режим надзвичайних рішень [2, с. 173]. У випадку України така сек'юритизація перестала бути дискурсивним винятком і стала щоденною практикою інституційного реагування держав регіону.

Неореалістичний підхід зберігає значення для пояснення союзницької поведінки, адже в умовах анархії держави реагують на зміну розподілу сили через внутрішнє та зовнішнє балансування [3, с. 88]. Водночас сам факт того, що одна й та сама матеріальна загроза по-різному інтерпретується державами Балтії, Центральної Європи, Західної Європи та Чорноморського регіону, потребує конструктивістського уточнення. Ідентичності й соціально сформовані очікування визначають, чи сприймається дія іншого актора як загроза, виклик або можливість для кооперації [4, с. 397]. Отже, актуальність теми полягає в потребі синтезу матеріальних, дискурсивних та інституційних пояснень.

Додатковий вимір актуальності пов'язаний із переходом міжнародної системи до багатопорядковості. Т. Флокхарт (T. Flockhart) описує сучасне середовище як ситуацію співіснування кількох порядків, у якій ліберальні інституції, ревізіоністські практики та регіональні режими не зникають, а накладаються один на одного [5, с. 6]. Східна Європа демонструє саме таке накладання: НАТО і ЄС посилюють координацію, Україна формує мережу двосторонніх безпекових домовленостей, а Росія намагається силою відновити сферу впливу. З огляду на це, дослідження має як теоретичну, так і практичну цінність для розуміння майбутнього європейського порядку.

Офіційні документи безпекових інституцій підтверджують масштаб зсуву. У Стратегічній концепції НАТО 2022 року Російську Федерацію визначено найбільш значною і прямою загрозою безпеці союзників, а колективну оборону й стримування поставлено в центр діяльності Альянсу [6, с. 4]. Отже, російська агресія зруйнувала логіку поступового розширення кооперативної безпеки та відновила конфронтаційну модель регіональної взаємодії. У такій моделі Україна не є лише державою, що потребує зовнішньої допомоги, адже її оборона стала чинником, від якого залежать темпи переозброєння, логістика військової допомоги, підготовка військ і політичні рішення держав-партнерів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження з проблем регіональної безпеки в Східній Європі охоплюють кілька взаємопов'язаних наукових напрямів. Одним із них є геополітичний підхід, у межах якого Дж. Міршаймер (J. Mearsheimer) ще у 2014 році пояснював українську кризу через суперництво великих держав і боротьбу за сфери впливу [7]. Попри вагоме значення цього підходу для розвитку реалістичної інтерпретації міжнародних відносин, він недостатньо враховує суб'єктність малих і середніх держав, а також роль державного суверенітету як засадничого чинника забезпечення регіональної стабільності.

Інший напрям пов'язаний із кризою ліберального міжнародного порядку. Так, Дж. Айкенберрі (G. Ikenberry) наголошує, що ліберальний порядок переживає внутрішню кризу легітимності, але його інституційна спадщина не зникає й може бути оновлена через коаліції держав, зацікавлених у правилах [8]. Для Східної Європи цей аргумент має особливе значення, оскільки війна одночасно показала слабкість універсальних інституцій колективної безпеки й стійкість західних союзницьких механізмів.

Дослідження реакції Європейського Союзу на вторгнення в Україну демонструють, що політика ЄС після 2022 року не може пояснюватися лише інерцією попередніх інструментів. Зокрема, Г. Маурер (H. Maurer), Р. Вітмен (R. Whitman) і Н. Райт (N. Wright) розглядають реакцію ЄС як прояв колективної відповідальності діяти в ситуації фундаментальної загрози європейському порядку [9]. Натомість Г. Боссе (G. Bosse) показує, що згуртованість ЄС стала можливою через переозначення норм, раціональностей і мовленнєвих актів у новому контексті [10]. Отже, у цих працях безпекова політика ЄС постає не як суто матеріальна реакція, а як результат зміни значень.

Проблематика стратегічної автономії ЄС розглядається в працях С. Свіні та Н. Вінна (S. Sweeney, N. Winn), які оцінюють «Стратегічний компас» як спробу поєднати амбіцію більшої автономності з потребою координації з НАТО [11]. Офіційний текст «Стратегічного компаса» виходить з того, що ЄС має стати спроможнішим безпековим актором, який захищає громадян, цінності та інтереси й водночас працює з партнерами [12]. У контексті України це означає не заміну трансатлантичної рамки, а появу додаткового інституційного шару підтримки.

Окремий блок досліджень присвячений трансформації НАТО. Так, М. Мьялксон (M. Mälksoo) доводить, що після 2022 року Альянс перейшов від «tripwire»-моделі на східному фланзі до більш виразної логіки передової оборони [13]. У контексті трансформації сучасної моделі стримування А. Луповіці (A. Lupovici) пропонує концепцію «стримування постачанням озброєнь», відповідно до якої військова допомога Україні розглядається як форма стримування через denial без прямої участі НАТО в бойових діях [14]. Ці підходи корисні для пояснення нового статусу України як актора, який не входить до НАТО, але впливає на практики Альянсу.

Емпіричні звіти підтверджують, що зрушення не обмежилися дискурсом. За даними SIPRI, світові військові видатки у 2024 році досягли 2718 млрд доларів США, а зростання було найвищим від кінця холодної війни. Україна мала один із найбільших оборонних тягарів, тоді як Росія різко збільшила витрати на війну [15]. Дані НАТО про оборонні видатки союзників показують, що у 2024–2025 роках показник 2% ВВП перестав бути символічним орієнтиром і став мінімальною планкою для значної частини держав [16]. У сукупності ці джерела засвідчують матеріальне ущільнення регіонального комплексу безпеки.

Джерельний блок офіційних та стратегічних матеріалів доповнює літературний огляд і забезпечує перевірку динаміки після 2022 року. Дані НАТО щодо Фінляндії та Швеції використано для фіксації північного розширення Альянсу [17]. Спільна декларація G7 пояснює появу мережі довгострокових безпекових домовленостей з Україною [18]. Ukraine Support Tracker дає змогу розглядати допомогу як окрему інфраструктуру підтримки, а не як сукупність разових пакетів [19]. Геополітична рамка З. Бжезінського (Z. Brzezinski) використовується для зіставлення просторової ваги України з її новою оборонною суб'єктністю [20]. Стратегія національної безпеки України фіксує пріоритет захисту суверенітету та євроатлантичної інтеграції [21], а Стратегія морської безпеки України 2024 року конкретизує Чорноморський вимір регіональної трансформації [22].

Виділення невирішеної частини проблеми. Попри значний масив праць про російсько-українську війну, НАТО, ЄС та кризи ліберального порядку, нерозв'язаним залишається питання інтегрованого пояснення того, як саме війна змінила структуру Східноєвропейського регіонального комплексу безпеки. Наявні дослідження здебільшого фокусуються або на окремій інституції, або на окремій теоретичній школі, або на короткостроковій реакції держав. Недостатньо розробленою залишається модель, у якій матеріальне балансування, сек'юритизаційні практики, стратегічні документи та функціональна роль України аналізуються як взаємопов'язані елементи.

Наукова прогалина дослідження охоплює три взаємопов'язані виміри. Емпіричний вимір пов'язаний із відсутністю узгодженого порівняльного аналізу стану регіонального безпекового комплексу до і після 2022 року на основі стратегічних документів і статистичних даних. Теоретичний вимір зумовлений недостатньою адаптованістю класичної теорії регіональних комплексів безпеки до умов тривалої високоінтенсивної війни. Методологічний вимір полягає в недостатній інтеграції системного аналізу, контент-аналізу документів і сценарного моделювання. Запропоноване дослідження спрямоване на комплексне подолання зазначених наукових прогалин.

Мета статті. Метою статті є розкриття закономірностей трансформації Східноєвропейського регіонального комплексу безпеки під впливом російської агресії та визначення системоутворювальної ролі України у формуванні нової безпекової конфігурації регіону.

Наукова новизна. Наукова новизна дослідження полягає в удосконаленні теоретичної моделі регіонального комплексу безпеки шляхом доповнення її категорією оборонної суб'єктності держави, яка в умовах високоінтенсивної війни є не лише об'єктом безпеки, а й активним чинником регіонального стримування. Набуло подальшого розвитку пояснення взаємодії НАТО, ЄС і України як багаторівневої безпекової конфігурації, у якій роль держави визначається не лише її формальним статусом, а й фактичними функціями в забезпеченні регіональної безпеки.

Практичне значення. Практичне значення результатів полягає в можливості їх використання органами державної влади України під час підготовки позицій щодо довгострокових гарантій безпеки, планування оборонної інтеграції з НАТО та ЄС, а також у навчальних курсах з міжнародної безпеки, регіональних студій і стратегічного аналізу. Запропонована модель може застосовуватися для оцінки сценаріїв повоєнної конфігурації Східної Європи.

Методологія

Методи дослідження. Дослідження виконано як якісне багатометодне дослідження з елементами кількісного кодування стратегічних документів. Системний аналіз застосовано для розгляду регіонального комплексу як цілісності, у якій зміна поведінки одного актора впливає на загальну конфігурацію загроз. Структурно-функціональний аналіз використано для визначення ролей України, НАТО, ЄС, держав Балтії, Польщі, Румунії та Чорноморського субрегіону. Інституційний аналіз дозволив оцінити, як Стратегічна концепція НАТО, «Стратегічний компас» ЄС і українські стратегічні документи змінили рамку безпекової взаємодії [6, с. 4; 12, с. 9].

Порівняльний аналіз було застосовано у двох площинах: по-перше, для зіставлення стану комплексу до 2022 року і після початку повномасштабної агресії; по-друге, для порівняння Балтійського та Чорноморського субрегіонів. Геополітичний аналіз дав змогу врахувати просторові чинники: контроль над морськими комунікаціями, близькість до театру бойових дій, роль коридорів постачання та розміщення союзницьких сил. Контент-аналіз охопив стратегічні документи, комюніке та офіційні заяви, у яких кодувалися чотири категорії: «Росія як пряма загроза», «Україна як партнер/суб'єкт», «колективна оборона», «довгострокове стримування».

Сценарний метод застосовано для побудови трьох варіантів повоєнної конфігурації: консолідованого стримування, обмеженого заморожування й фрагментованої невизначеності. Логіка оцінювання спиралася на поєднання дедукції з теоретичних засновків та індукції з емпіричних маркерів. Тріангуляція джерел забезпечувалася зіставленням наукових праць, офіційних документів і статистичних показників, що зменшувало ризик однобічної інтерпретації.

Джерела даних. Емпіричну базу становили три групи джерел. До першої групи належали офіційні документи НАТО, Європейського Союзу та України: Стратегічна концепція НАТО 2022 року, «Стратегічний компас» ЄС, Стратегія національної безпеки

України, Стратегія морської безпеки України, а також спільна декларація G7 щодо підтримки України [6; 12; 18; 21; 22]. До другої групи належали статистичні й аналітичні бази SIPRI, NATO та Ukraine Support Tracker, які використовувалися для перевірки кількісних показників оборонних витрат, допомоги та інституційної підтримки [15; 16; 19]. До третьої групи належали рецензовані наукові публікації та фундаментальні теоретичні праці.

Відбір літератури здійснювався за логікою PRISMA. На першому етапі були сформовані ключові слова українською та англійською мовами: regional security complex, Ukraine war, European security order, securitization, deterrence, NATO eastern flank, EU Strategic Compass, Black Sea security. На другому етапі з попереднього масиву 76 позицій було вилучено дублікати, публіцистичні матеріали без джерельної бази, праці з нерелевантним географічним фокусом та російські й білоруські публікації. На третьому етапі до фінального корпусу було включено 22 джерела, які безпосередньо використовуються в статті. Фундаментальні праці старшого року видання залишено через теоретичну необхідність.

Інструменти аналізу. Для табличного кодування документів і розрахунку середніх оцінок використано Microsoft Excel. Безпосередній корпус кодування, на основі якого отримано числові значення в таблиці 1, становив 9 джерел: 5 стратегічних і політичних документів (Стратегічна концепція НАТО 2022 року, «Стратегічний компас» ЄС, Стратегія національної безпеки України, Стратегія морської безпеки України, Спільна декларація G7 щодо підтримки України) та 4 аналітико-статистичні джерела (SIPRI Fact Sheet про військові видатки 2024 року, дані НАТО про оборонні видатки 2014–2025 років, дані НАТО щодо приєднання Фінляндії та Швеції, Ukraine Support Tracker). Оцінювання здійснювалося за чотирирівневою шкалою 0–3: 0 – відсутність ознаки, 1 – слабка або декларативна присутність, 2 – інституційно закріплена присутність, 3 – системоутворювальна присутність. Для якісного аналізу текстів застосовано ручне тематичне кодування з повторною перевіркою категорій після формування результатів. Візуалізація результатів у статті подана у форматі аналітичної таблиці, що поєднує кодування й інтерпретацію.

Обмеження дослідження. Обмеження дослідження пов'язані з відкритим характером джерельної бази: частина оборонних даних у воєнний період залишається неповною або публікується із затримкою. Кількісне кодування стратегічних документів не є статистичним вимірюванням причинності, а використовується як інструмент порівняльної структуризації якісних даних. Результати поширюються на Східноєвропейський регіональний комплекс безпеки у період 2022–2026 років і можуть потребувати уточнення після завершення активної фази війни або зміни формату гарантій безпеки України.

Результати

До 2022 року Східноєвропейський регіональний комплекс безпеки мав кооперативно-проміжний характер. Держави Балтії, Польща, Румунія та більшість країн Центральної Європи були інтегровані до НАТО і ЄС, тоді як Україна, Молдова та Грузія залишалися в зоні нестійкої зовнішньої прив'язаності. Така структура поєднувала формальні гарантії для одних акторів і безпекову вразливість для інших, що створювало асиметрію в межах одного регіонального простору.

Після початку повномасштабної агресії 2022 року змінилася не лише інтенсивність загрози, а й спосіб її інституційного прочитання. Якщо раніше Росія в окремих документах могла розглядатися як складний партнер або джерело ризиків, то після 2022 року вона стала центральним референтом загрози для НАТО, ЄС та держав регіону. Приєднання Фінляндії до НАТО 4 квітня 2023 року і Швеції 7 березня 2024 року перетворило Балтійський простір на значно щільніший союзницький контур [17]. Це звузило можливість нейтралітету як стабільної регіональної стратегії.

Матеріальний вимір трансформації проявився в зростанні оборонних витрат, переорієнтації закупівель на боєприпаси, протиповітряну оборону та бронетехніку, а також у формуванні довгострокових програм підтримки України. Дані SIPRI й НАТО засвідчують, що після 2022 року оборонні видатки стали індикатором не лише загальної милітаризації, а й зміни політичних очікувань у регіоні [15; 16, с. 6]. У цій конфігурації помітно зросла роль «серединних» держав: Польща перетворилася на головний сухопутний логістичний хаб постачання військової, гуманітарної та інфраструктурної допомоги Україні, тоді як Румунія стала одним із центрів посилення безпеки в Чорному морі, транзиту українського експорту й координації союзницької присутності на південно-східному фланзі НАТО.

Нова роль України пов'язана з поступовим переходом від статусу переважно реципієнта міжнародної підтримки до статусу одного з основних оборонних суб'єктів регіону. Важливим кроком у цьому напрямі стало ухвалення державами G7 у липні 2023 року Спільної декларації підтримки України, яка започаткувала формування мережі двосторонніх безпекових домовленостей, спрямованих на зміцнення довгострокової оборонної спроможності держави [18, с. 1]. Водночас дані Ukraine Support Tracker свідчать, що військова, фінансова та гуманітарна допомога надходить від 41 країни та інституцій ЄС, а її масштаби й системний характер дають підстави розглядати цю підтримку не як сукупність окремих пакетів, а як частину нової інфраструктури регіональної безпеки [19]. Для систематизації виявлених змін у Східноєвропейському регіональному комплексі безпеки після 2022 року здійснено їх кодування за основними напрямками трансформації, результати якого наведено в табл. 1.

Таблиця 1. Кодування трансформації Східноєвропейського регіонального комплексу безпеки після 2022 року*

Параметр трансформації	До 2022 року	Після 2022 року	Висновок за результатами кодування
Тип комплексу	Кооперативно-проміжний; середній бал – 1,3	Конфронтаційно-консолідований; середній бал – 2,8	Якісна зміна пов'язана з переходом від управління ризиками до довгострокового стримування.
Центр загрози	Росія як ризик і джерело нестабільності; бал – 1–2	Росія як пряма системна загроза; бал – 3	Сек'юритизаційний поріг пройдено на рівні НАТО, ЄС та національних стратегій.
Союзницька конфігурація	Східний фланг НАТО без Фінляндії та Швеції; бал – 2	Північне розширення НАТО, посилення передової оборони; бал – 3	Балтійський субрегіон набув вищої інституційної щільності.
Серединні держави	Польща й Румунія як флангові, але переважно транзитно-безпекові актори; бал – 1,5	Польща як головний логістичний хаб підтримки України; Румунія як центр зміцнення безпеки в	Зросла функціональна роль держав між Балтійським і Чорноморським субрегіонами.

Параметр трансформації	До 2022 року	Після 2022 року	Висновок за результатами кодування
		Чорному морі; бал – 2,8	
Роль України	Партнер і реципієнт підтримки; бал – 1,2	Вузловий оборонний суб'єкт; бал – 2,9	Україна утримує лінію стримування й генерує практичні знання сучасної війни.
Чорноморський вимір	Переважаюча регіональна морська вразливість; бал – 1	Окремий простір стратегічного стримування; бал – 2,7	Морська безпека стала частиною загальноєвропейської архітектури [22, с. 1].
Європейський Союз	Цивільно-нормативний актор; бал – 1,5	Комбінований фінансово-військовий і санкційний актор; бал – 2,6	ЄС не замінює НАТО, але доповнює його довгостроковою інституційною підтримкою.

*Примітка. Бал 0 означає відсутність ознаки, 1 – декларативну присутність, 2 – інституційне закріплення, 3 – системоутворювальне значення.

Джерело: складено автором за результатами кодування 9 джерел: стратегічних документів НАТО, ЄС, України, Спільної декларації G7, статистики SIPRI, НАТО та матеріалів Ukraine Support Tracker [6; 12; 15; 16; 17; 18; 19; 21; 22].

Дані, наведені в таблиці, свідчать, що основні зміни пов'язані не зі зміною окремого показника, а з одночасним посиленням кількох взаємопов'язаних процесів. Концентрація безпекових загроз навколо російського ревізіонізму супроводжується інституційним зміцненням НАТО, посиленням безпекової ролі ЄС та зміною місця України в регіональній системі. Якщо в межах класичної моделі регіонального безпекового комплексу держава, яка не є членом провідного оборонного союзу, зазвичай розглядається як периферійний або буферний актор, то після 2022 року Україна демонструє іншу модель поведінки. Не маючи формального членства в НАТО, вона істотно впливає на рішення союзників, розвиток оборонної співпраці, стандарти військової підготовки та формування підходів до майбутніх безпекових гарантій.

Не менш помітних змін зазнав і Чорноморський субрегіон. Якщо раніше його стратегічне значення переважно пов'язували з енергетичними маршрутами, контролем проток і проблемою окупації Криму, то після початку повномасштабної війни він перетворився на один із важливих просторів морського стримування, боротьби за свободу судноплавства та захист критичної інфраструктури. Цей зсув отримав інституційне закріплення у Стратегії морської безпеки України 2024 року, яка поєднала в єдиній концептуальній рамці оборону узбережжя, відновлення морської інфраструктури, розвиток партнерської взаємодії та протидію російській агресії [22].

Проведене сценарне моделювання дає змогу окреслити три ймовірні варіанти повоєнної конфігурації регіонального комплексу. Перший сценарій передбачає консолідоване стримування, що ґрунтується на поєднанні довгострокових безпекових угод, інтеграції оборонно-промислових комплексів, збереженні санкційного тиску та поступовому зближенні України з НАТО. Другий сценарій пов'язаний із частковим заморожуванням конфлікту, коли активні бойові дії припиняються, однак відсутність надійних гарантій безпеки зберігає високий ризик нової ескалації. Третій сценарій передбачає фрагментовану невизначеність, яка може виникнути внаслідок послаблення трансатлантичної координації, скорочення міжнародної допомоги та відсутності

узгодженого бачення повоєнного врегулювання. Серед розглянутих варіантів найбільший стабілізаційний потенціал має сценарій консолідованого стримування, оскільки саме він найповніше обмежує можливості для подальших ревізійоністських дій.

Обговорення

Інтерпретація результатів. Отримані результати дають підстави інтерпретувати трансформацію Східноєвропейського безпекового комплексу як якісну, а не лише кількісну. Зростання оборонних видатків і розширення НАТО є лише окремими проявами глибших змін, пов'язаних із переосмисленням засад регіональної безпеки. Держави регіону більше не виходять із припущення, що економічна взаємозалежність або дипломатичне залучення Росії здатні забезпечити стійку регіональну стабільність. Натомість нова безпекова конфігурація ґрунтується на спроможності до стримування, пришвидшеного переозброєння, ефективної логістичної взаємодії та довгострокової політичної підтримки України.

Суб'єктність України в цій моделі має чотири взаємопов'язані виміри. Перший, воєнно-операційний, полягає в тому, що Україна стримує основний напрям російської агресії та знижує можливість прямого тиску на держави східного флангу НАТО. Другий, когнітивний, виявляється в тому, що український досвід високотехнологічної війни, застосування безпілотних систем, протиповітряної оборони, розвідки й децентралізованого управління стає джерелом навчання для партнерів. Водночас технологічна асиметрія, сформована українськими інноваціями у сфері БПЛА, РЕБ, морських дронів, мережевої розвідки та швидкого циклу адаптації озброєнь, змінює практичні уявлення партнерів про сучасну війну й спонукає НАТО переглядати підходи до протиповітряної оборони, захисту критичної інфраструктури, боротьби з безпілотними системами та морського стримування. Третій, інституційний, пов'язаний із тим, що двосторонні безпекові угоди формують місток між поточною допомогою та можливими повоєнними гарантіями. Четвертий, нормативний, відображає репрезентацію Україною принципу неприпустимості силової зміни кордонів, який залишається одним з основних елементів європейського порядку.

Трансформація також показує межі універсальних інституцій колективної безпеки. ООН та ОБСЄ зберігають нормативне значення, але їхня практична спроможність стримувати постійного члена Ради Безпеки ООН є обмеженою. Натомість регіональні й коаліційні формати – НАТО, ЄС, G7, двосторонні угоди – виконують функцію оперативної безпекової інфраструктури. Це не означає повної відмови від універсалізму, але засвідчує зміщення центру дієвості до регіонального й міжкоаліційного рівнів.

Порівняння з іншими дослідженнями. Результати частково узгоджуються з класичною теорією Б. Бузана (B. Buzan), та О. Вевера (O. Wæver), згідно з якою безпекові взаємозалежності виявляються найінтенсивнішими в межах регіону, а патерни ворожнечі й дружби визначають структуру політичної поведінки [1, с. 80]. Водночас дослідження показує, що класична модель потребує уточнення для ситуації, коли держава, яка не входить до головного оборонного союзу, виконує фактичну функцію регіонального стримування. Це доповнює теорію категорією функціональної суб'єктності, що не збігається з формальним статусом.

Порівняно з реалістичним поясненням Дж. Міршаймера (J. Mearsheimer) отримані результати свідчать, що логіка суперництва великих держав не вичерпує всього комплексу причин і наслідків війни [7, с. 82]. Проведений аналіз показує, що Україна не є пасивним об'єктом геополітичної конкуренції, а виступає самостійним суб'єктом, здатним впливати на поведінку інших акторів завдяки оборонній стійкості, дипломатичній активності та політичній мобілізації партнерів. У цьому аспекті результати дослідження є ближчими до конструктивістського підходу А. Вендта (A. Wendt), відповідно до якого інтереси держав визначаються не лише матеріальними

чинниками, а й сформованими ідентичностями та інтерпретаціями міжнародної реальності [4, с. 403].

Висновки щодо ЄС узгоджуються з працями Г. Маурер (H. Maurer), Р. Вітмена (R. Whitman) і Н. Райта (N. Wright) та Г. Боссе (G. Bosse), які показують, що реакція ЄС стала можливою через зміну контексту й переозначення норм [9, с. 229; 10, с. 1230]. Водночас запропонована модель додає регіональний вимір: ЄС не лише реагує на війну як нормативна спільнота, а й стає компонентом регіонального комплексу стримування через фінансування, санкції, оборонну промисловість і переговорні рамки.

Порівняно з аналізом М. Мялксоо (M. Mälksoo) та А. Луповіці (A. Lupovici), стаття підтверджує, що східний фланг НАТО та постачання озброєнь Україні є основними елементами нової логіки стримування [13, с. 540; 14, с. 633]. Водночас у нашій статті обґрунтовано, що ці чинники доцільно розглядати не ізольовано, а як взаємопов'язані елементи ширшої трансформації європейського регіонального безпекового комплексу. За таких умов Україна, Балтійський фланг і Чорноморський простір взаємно підсилюють стратегічне значення одне одного.

Геополітична рамка З. Бжезінського (Z. Brzezinski) зберігає пояснювальне значення щодо положення України як стратегічного простору між євроатлантичними структурами та євразійськими амбіціями [20, с. 46]. Проте результати дослідження дають підстави стверджувати, що після 2022 року Україна перестала бути лише простором геополітичної конкуренції, натомість стала самостійним чинником переформатування регіонального безпекового комплексу. У цьому полягає принципова відмінність сучасної ситуації від постбіполярних моделей 1990-х років.

Наукова новизна дослідження полягає в обґрунтуванні трьох взаємопов'язаних положень. Запропоновано розглядати Східноєвропейський регіональний комплекс безпеки після 2022 року як конфронтаційно-консолідований, а не як проміжний або буферний. Його консолідація не означає відсутності внутрішніх розбіжностей між державами, але свідчить про наявність спільного центру загрози, спільного інституційного тяжіння та спільної потреби у стримуванні. Обґрунтовано поняття системоутворювальної оборонної суб'єктності України, яке відображає здатність держави, що зазнала агресії, не лише отримувати підтримку, а й формувати поведінку інших акторів через утримання фронту, генерацію воєнного досвіду, потребу в довгострокових гарантіях безпеки та вплив на союзницькі оборонні плани. Така суб'єктність відрізняється від формального членства, але може бути не менш значущою для регіональної конфігурації безпеки. Крім того, розроблено інтегровану модель, у межах якої матеріальні, інституційні та дискурсивні чинники розглядаються не як альтернативні пояснення, а як взаємодоповнювальні рівні аналізу. Матеріальний рівень охоплює оборонні видатки, озброєння та військову присутність, інституційний – рішення НАТО, ЄС, G7 і національні стратегії, а дискурсивний – зміну уявлень про загрозу, партнерство та післявоєнні гарантії. Саме поєднання цих рівнів дає змогу пояснити глибину трансформації регіонального безпекового комплексу.

Практичне значення результатів дослідження полягає в можливості використання запропонованої моделі під час формування переговорної позиції України щодо довгострокових гарантій безпеки. Якщо Україна розглядається як системоутворювальний суб'єкт регіонального стримування, то гарантії безпеки доцільно трактувати не як компенсацію за вразливість, а як інвестицію в стабільність усього східноєвропейського регіонального безпекового комплексу. Такий підхід змінює логіку аргументації в переговорах із партнерами, оскільки в центрі уваги перебуває не лише підтримка України, а й забезпечення стійкості спільної безпекової інфраструктури.

Результати дослідження також можуть бути використані під час стратегічного планування в НАТО, оскільки вони обґрунтовують необхідність розглядати східний

фланг як частину єдиного безпекового простору разом з Україною, а не як відокремлену оборонну лінію. Водночас технологічний досвід України може використовуватися для оновлення навчальних програм, стандартів протидії БПЛА/РЕБ і доктринальних підходів до оборони східного флангу. Для ЄС запропонована модель демонструє, що стратегічна автономія не повинна протиставлятися трансатлантичній єдності, а може виконувати функцію промислового, фінансового й нормативного підсилення, тоді як НАТО забезпечує військово-операційний каркас регіональної безпеки. Крім того, результати дослідження можуть бути використані в діяльності освітніх і аналітичних інституцій як теоретична основа для розроблення навчальних курсів, сценарних тренінгів і моделей політичного прогнозування.

Висновки

Проведене дослідження підтвердило гіпотезу про якісну трансформацію Східноєвропейського регіонального комплексу безпеки під впливом російської агресії. До 2022 року цей комплекс характеризувався кооперативно-проміжною моделлю з високою асиметрією між державами, що мали формальні гарантії безпеки в НАТО, і державами, які залишалися в зоні нестійкої зовнішньополітичної орієнтації. Після 2022 року він набув конфронтаційно-консолідованих рис: Росія перетворилася на центральне джерело загроз, НАТО посилює східний і північний фланги, ЄС активізував свою роль у забезпеченні безпеки, а Україна стала системоутворювальним суб'єктом регіонального стримування.

Теоретично обґрунтовано, що класична теорія регіональних комплексів безпеки зберігає пояснювальний потенціал, однак потребує доповнення з урахуванням умов тривалої високоінтенсивної війни. Запропоноване поняття системоутворювальної оборонної суб'єктності дає змогу пояснити роль України, яка, не будучи членом НАТО, фактично впливає на конфігурацію регіонального стримування, формування оборонних програм союзників і порядок денний майбутніх гарантій безпеки. Методологічно підтверджено доцільність комплексного поєднання системного, інституційного, контент-аналітичного та сценарного підходів.

Емпірично виявлено, що трансформація проявляється в зростанні оборонних видатків, зміні стратегічних документів, північному розширенні НАТО, активізації ЄС, появі мережі двосторонніх безпекових угод з Україною та посиленні значення Чорноморського субрегіону. Кодування стратегічних документів показало зростання інтенсивності конфронтаційної конфігурації з 1,3 до 2,8 бала, а суб'єктності України – з 1,2 до 2,9 бала. Найбільш стабілізаційним повоєнним сценарієм є консолідоване стримування, що поєднує оборонну спроможність України, довгострокові гарантії, санкційний тиск і промислову кооперацію з партнерами.

Перспективи подальших досліджень доцільно пов'язати з порівняльним аналізом українського досвіду та інших держав, які не є членами оборонних союзів, але виконують функцію регіонального стримування. Особливої уваги потребують питання оборонно-промислової інтеграції України з ЄС і НАТО, впливу безпілотних технологій на трансформацію регіонального балансу сил, а також правових моделей післявоєнних гарантій безпеки.

Список використаних джерел

1. Buzan B., Wæver O. *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 598 p. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511491252>.
2. Balzacq T. The Three Faces of Securitization: Political Agency, Audience and Context. *European Journal of International Relations*. 2005. Vol. 11, № 2. P. 171–201. DOI: <https://doi.org/10.1177/1354066105052960>.
3. Waltz K. N. *Theory of International Politics*. Reading, MA: Addison-Wesley, 1979. 251 p.

4. Wendt A. Anarchy is what States Make of It: The Social Construction of Power Politics. *International Organization*. 1992. Vol. 46, № 2. P. 391–425. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0020818300027764>.
5. Flockhart T. The Coming Multi-Order World. *Contemporary Security Policy*. 2016. Vol. 37, № 1. P. 3–30. DOI: <https://doi.org/10.1080/13523260.2016.1150053>.
6. NATO 2022 Strategic Concept. Madrid, 29 June 2022. *NATO: website*. 2023. URL: <https://www.nato.int/en/about-us/official-texts-and-resources/strategic-concepts/nato-2022-strategic-concept> (дата звернення: 29.06.2026).
7. Mearsheimer J. J. Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault. *Foreign Affairs*. 2014. Vol. 93, № 5. P. 77–89. URL: <https://www.mearsheimer.com/wp-content/uploads/2019/06/Why-the-Ukraine-Crisis-Is.pdf> (дата звернення: 29.05.2026).
8. Ikenberry G. J. The End of Liberal International Order? *International Affairs*. 2018. Vol. 94, № 1. P. 7–23. DOI: <https://doi.org/10.1093/ia/iix241>.
9. Maurer H., Whitman R. G., Wright N. The EU and the Invasion of Ukraine: A Collective Responsibility to Act? *International Affairs*. 2023. Vol. 99, № 1. P. 219–238. DOI: <https://doi.org/10.1093/ia/iia262>.
10. Bosse G. The EU's Response to the Russian Invasion of Ukraine: Invoking Norms and Values in Times of Fundamental Rupture. *Journal of Common Market Studies*. 2024. Vol. 62, № 5. P. 1222–1238. DOI: <https://doi.org/10.1111/jcms.13569>.
11. Sweeney S., Winn N. Understanding the Ambition in the EU's Strategic Compass: A Case for Optimism at Last? *Defence Studies*. 2022. Vol. 22, № 2. P. 192–210. DOI: <https://doi.org/10.1080/14702436.2022.2036608>.
12. A Strategic Compass for Security and Defence. Council of the European Union. Brussels, 21 March 2022. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-7371-2022-INIT/en/pdf> (дата звернення: 29.05.2026).
13. Mälksoo M. NATO's New Front: Deterrence Moves Eastward. *International Affairs*. 2024. Vol. 100, № 2. P. 531–547. DOI: <https://doi.org/10.1093/ia/iiae008>.
14. Lupovici A. Deterrence by Delivery of Arms: NATO and the War in Ukraine. *Contemporary Security Policy*. 2023. Vol. 44, № 4. P. 624–641. DOI: <https://doi.org/10.1080/13523260.2023.2256572>.
15. Liang X., Tian N., Lopes da Silva D., Scarazzato L., Karim Z. A., Guiberteau Ricard J. Trends in World Military Expenditure, 2024. *SIPRI: website*. 2025. URL: <https://www.sipri.org/publications/2025/sipri-fact-sheets/trends-world-military-expenditure-2024> (date of access: 29.05.2026).
16. Defence Expenditure of NATO Countries (2014–2025). NATO. Brussels, 2025. URL: <https://www.nato.int/content/dam/nato/webready/documents/finance/def-exp-2025-en.pdf> (дата звернення: 29.05.2026).
17. Relations with Finland. NATO. Updated 03 October 2024. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49594.htm (дата звернення: 29.05.2026).
18. G7. Joint Declaration of Support for Ukraine. *European Council: website*. 2023. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/07/12/g7-joint-declaration-of-support-for-ukraine/> (дата звернення: 29.05.2026).
19. Ukraine Support Tracker. *Kiel Institute: website*. 2026. URL: <https://www.kielinstitut.de/topics/war-against-ukraine/ukraine-support-tracker/> (дата звернення: 29.05.2026).
20. Brzezinski Z. The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives. New York: Basic Books, 1997. 223 p.
21. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України № 392/2020 від 14.09.2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> (дата звернення: 29.05.2026).

22. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 17 липня 2024 року «Про Стратегію морської безпеки України»: Указ Президента України № 468/2024 від 17.07.2024. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4682024-51461> (дата звернення: 29.05.2026).

References

1. Buzan, B., & Wæver, O. (2003). *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511491252>.
2. Balzacq, T. (2005). The Three Faces of Securitization: Political Agency, Audience and Context. *European Journal of International Relations*, 11(2), 171–201. <https://doi.org/10.1177/1354066105052960>.
3. Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*. Reading, MA: Addison-Wesley.
4. Wendt, A. (1992). Anarchy is what States Make of It: The Social Construction of Power Politics. *International Organization*, 46(2), 391–425. <https://doi.org/10.1017/S0020818300027764>.
5. Flockhart, T. (2016). The Coming Multi-Order World. *Contemporary Security Policy*, 37(1), 3–30. <https://doi.org/10.1080/13523260.2016.1150053>.
6. NATO. (2023). NATO 2022 Strategic Concept. Madrid. Retrieved from <https://www.nato.int/en/about-us/official-texts-and-resources/strategic-concepts/nato-2022-strategic-concept>.
7. Mearsheimer, J. J. (2014). Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault. *Foreign Affairs*, 93(5), 77–89. Retrieved from <https://www.mearsheimer.com/wp-content/uploads/2019/06/Why-the-Ukraine-Crisis-Is.pdf>.
8. Ikenberry, G. J. (2018). The End of Liberal International Order? *International Affairs*, 94(1), 7–23. <https://doi.org/10.1093/ia/iix241>.
9. Maurer, H., Whitman, R. G., & Wright, N. (2023). The EU and the Invasion of Ukraine: A Collective Responsibility to Act? *International Affairs*, 99(1), 219–238. <https://doi.org/10.1093/ia/iia262>.
10. Bosse, G. (2024). The EU's Response to the Russian Invasion of Ukraine: Invoking Norms and Values in Times of Fundamental Rupture. *Journal of Common Market Studies*, 62(5), 1222–1238. <https://doi.org/10.1111/jcms.13569>.
11. Sweeney, S., & Winn, N. (2022). Understanding the Ambition in the EU's Strategic Compass: A Case for Optimism at Last? *Defence Studies*, 22(2), 192–210. <https://doi.org/10.1080/14702436.2022.2036608>.
12. Council of the European Union. (2022). A Strategic Compass for Security and Defence. Brussels. Retrieved from <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-7371-2022-INIT/en/pdf>.
13. Mälksoo, M. (2024). NATO's New Front: Deterrence Moves Eastward. *International Affairs*, 100(2), 531–547. <https://doi.org/10.1093/ia/iiae008>.
14. Lupovici, A. (2023). Deterrence by Delivery of Arms: NATO and the War in Ukraine. *Contemporary Security Policy*, 44(4), 624–641. <https://doi.org/10.1080/13523260.2023.2256572>.
15. Liang, X., Tian, N., Lopes da Silva, D., Scarazzato, L., Karim, Z. A., & Guiberteau Ricard, J. (2025). Trends in World Military Expenditure, 2024. *SIPRI: website*. Retrieved from <https://www.sipri.org/publications/2025/sipri-fact-sheets/trends-world-military-expenditure-2024>.
16. NATO. (2025). Defence Expenditure of NATO Countries (2014–2025). Retrieved from <https://www.nato.int/content/dam/nato/webready/documents/finance/def-exp-2025-en.pdf>.

17. NATO. (2024). Relations with Finland. Retrieved from https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49594.htm
18. European Council (2023). G7. Joint Declaration of Support for Ukraine. Retrieved from <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/07/12/g7-joint-declaration-of-support-for-ukraine/>.
19. Kiel Institute (2026). Ukraine Support Tracker. Retrieved from <https://www.kielinstitut.de/topics/war-against-ukraine/ukraine-support-tracker/>.
20. Brzezinski, Z. (1997). *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*. New York: Basic Books.
21. On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of September 14, 2020 "On the National Security Strategy of Ukraine": Decree of the President of Ukraine № 392/2020 of September 14, 2020. Retrieved from <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> [in Ukrainian].
22. On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated July 17, 2024 "On the Maritime Security Strategy of Ukraine": Decree of the President of Ukraine № 468/2024 dated 07.17.2024. Retrieved from <https://www.president.gov.ua/documents/4682024-51461> [in Ukrainian].